

حفاظت مشارکتی از
کرکس کوچک
جزیره قشم
www.vultures.ir

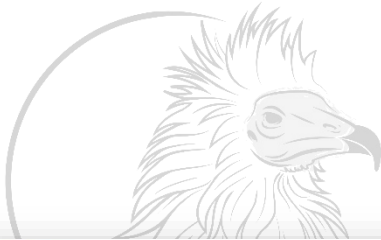
SGP/IRA/CCA-GSI-COVID/2022/08(297)

کرکس‌های ایران

کرکس‌های ایران شامل ۶ گونه هستند: کرکس کوچک (Egyptian vulture)، هما (Bearded vulture)، دال سیاه (Cinereous vulture)، دال معمولی (Griffon vulture)، دال پشت سفید (White-rumped vulture) و دال هیمالیایی (Himalayan vulture).

که از این ۶ گونه، دال پشت سفید و دال هیمالیایی بسیار نادر و کمیاب هستند و در ادامه به آن نپرداخته ایم.

حفاظت مشارکتی از
کرکس کوچک
جزیره قشم

کرکس کوچک

نام انگلیسی: Egyptian vulture

نام علمی: *Neophron percnopterus*

کرکس کوچک بالغ^۱

دالی کوچک جثه با دم لوزی شکل و سفید، سر کوچک، منقار بلند و باریک و بالهای بلند و گسترده است. نر و ماده هم‌شکل و فاقد تغییرات فصلی هستند. پرنده بالغ، یکدست سفید همراه با سایه ای از رنگ زرد یا قهوه ای مایل به خاکستری در سر، گردن، سینه، روتنه و پرهای

شانه دیده می شود. شاهپرهای اولیه و ثانویه در سطح روی بالها سیاه و سفید و در سطح زیر سیاه هستند که در تضاد با سفیدی زیرتنه به خوبی نمایان است. پوست عریان صورت زرد و منقاری به همین رنگ با نوک سیاه دارد. رنگ پرنده نابالغ قهوه ای مایل به سیاه است، روتنه قهوه ای روشن و پوست عریان صورت و منقار خاکستری است.

زیستگاه – عادات و رفتار

در مناطق باز نظیر استپ‌ها، دشت‌ها، سواحل شنی و نیز رودخانه‌ها، تالاب‌هایی با پوشش گیاهی کم ارتفاع، خلیج‌ها، دره‌ها و کوه‌ها به سر می‌برد. به خوبی با حاشیه بیابانها و کوهستان‌های احاطه شده توسط مناطق بیابانی سازگار شده است. اغلب به تنهایی یا جفت در حال پرواز و جستجوی غذا و در زمان فراوانی غذایی در دسته‌های کوچک دیده می‌شود. پروازی پرتحرک با بال زدن‌های قوی و نیز بال باز روی‌های متعدد دارد.

تغذیه

پرنده‌ای لاشه خوار است اما از طعمه‌های زنده نظیر پستانداران کوچک، پرندگان، خزندگان به ویژه لاکپشت‌ها و حشرات تغذیه می‌کند. این پرنده می‌تواند در جستجوی غذا تا ۸۰ کیلومتر در روز پرواز کند. به دلیل اندازه کوچکتر آنها، کرکس‌های مصری غالباً باید منتظر بمانند که دیگر گونه‌ها از لاشه تغذیه کنند و سپس تغذیه خویش شروع کنند. منقار نازک این پرنده نیز امکان جداسازی قطعات کوچک گوشت باقیمانده روی لاشه‌ها را فراهم می‌آورد. کرکس مصری به دلیل هوش و ذکاوت خود معروف است چراکه در سراسر جهان یکی از معدود پرنده‌هایی است که توانایی استفاده از ابزار را داشته و از سنگ برای شکستن تخم پرندگان دیگر استفاده می‌کنند. کرکس‌های مصری در آفریقا از سنگ برای شکستن تخم‌های رها شده شترمرغ استفاده کند.

کرکس کوچک بالغ و نابالغ^۱

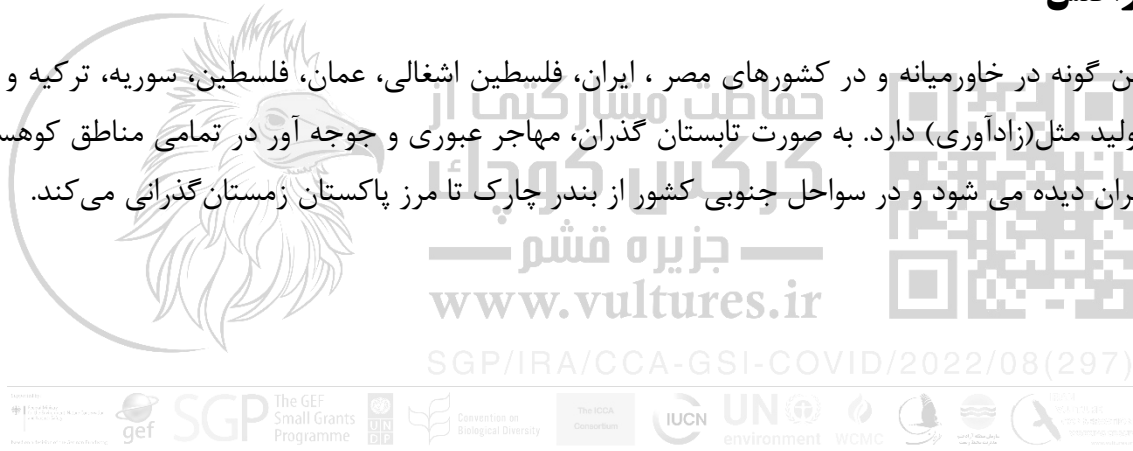
¹ <https://www.acopiancenter.am/boa.asp?id=59&name=BirdsofArmenia-EgyptianVulture>

لانه‌سازی – تولید مثل

جوجه آوری از اواسط تا اواخر فروردین، به صورت منزوی و با تشکیل قلمرو و به ندرت با تشکیل کلنی‌های کوچک آغاز می‌شود. تک همسر است و معمولا هر سال آشیانه سال قبلش را بازسازی و استفاده می‌کند. آشیانه، توده‌ای از ساقه‌ها و شاخه‌ها است که آن را در شکاف صخره‌ها، بیرون زدگی‌های سنگی و به ندرت روی ساختمان‌ها و یا درختان بنا می‌کند و درونش را با الیاف نرم گیاهی، پشم، پوست و یا تکه‌های پارچه می‌پوشاند. معمولا دو و گاهی یک تا سه تخم نیمه بیضی کوتاه، سفید، نخودی یا مایل به قرمز، با خالها و لکه‌هایی قهوه‌ای مایل به قرمز یا قرمز ارغوانی به ابعاد ۵۰.۴ تا ۶۶.۲ میلی‌متر میگذارد. تفریح تخمها ۳۹ تا ۴۲ روز به طول می‌انجامد و جوجه‌ها در بدو تولد پوشیده از کرک، تا حدی ناتوان و برای تغذیه وابسته به والدین هستند. پرورش جوجه‌ها ۷۰ تا ۹۰ روز طول می‌کشد.

پراکنش

این گونه در خاورمیانه و در کشورهای مصر، ایران، فلسطین اشغالی، عمان، فلسطین، سوریه، ترکیه و یمن تولید مثل (زادآوری) دارد. به صورت تابستان‌گذران، مهاجر عبوری و جوجه‌آور در تمامی مناطق کوهستانی ایران دیده می‌شود و در سواحل جنوبی کشور از بندر چارک تا مرز پاکستان زمستان‌گذرانی می‌کند.

تهدیدها

کرکس مصری یکی از گونه‌هایی است که جمعیت آن به سرعت در حال کاهش است. در حال حاضر بقای آن به یک چالش واقعی تبدیل شده است. میزان بالای مرگ و میر گونه‌ها را می‌توان در سرزمین‌های لانه‌گزینی، در طول مسیرهای مهاجرت و در مناطق زمستانی آن یافت. مسمومیت یکی از دلایل اصلی مرگ و میر در کرکس‌های مصر است. تغذیه با مواد غذایی که مسموم شده یا داروها، جان‌پرندگان را به خطر اندازد. حضور انسان در مجاورت لانه‌ها می‌تواند پرندگان را آزار دهد و باعث شود آنها تخم‌ها یا جوجه‌های خود را بدون مراقبت رها کنند که می‌تواند عواقب مهلکی داشته باشد.

- مسمومیت غیر عمدی
- کمبود مواد غذایی به دلیل کاهش جمعیت سم‌داران وحشی و خانگی
- برق‌گرفتگی
- داروهای دامی (NSAIDs) و غیره
- از بین رفتن زیستگاه و تخریب لانه‌ها
- آزار و آسیب مستقیم^۲

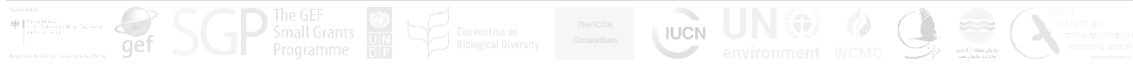
حفاظت مشارکتی از

کرکس کوچک

بر پایه قشم

www.vultures.ir

SGP/IRA/CCA-GSI-COVID/2022/08(297)

² <https://www.vultures.ir/>

هما

نام انگلیسی : Bearded vulture

نام علمی : *Gypaetus barbatus*هما بالغ و نابالغ^۳

نر و ماده همشکل و فاقد تغییرات فصلی هستند. اندازه ماده اندکی بزرگتر از جنس نر است. بر خلاف اکثر کرکس‌ها، هما فاقد سر کاملاً طاس است. گردن و ساق پاها نامشخص و کاملاً پردار، دم لوزی شکل، بلند و تیره رنگ است. حلقه ای قرمز رنگ اطراف چشم دارد و نقاب روی صورت و بال‌ها سیاه‌رنگ است. پرهای سیاه‌رنگ نقاب روی صورت از زیر چشم تا امتداد نوک به سمت پایین کشیده شده و ریش مانند است. سر و سینه و پاها حنایی رنگ با رگه‌هایی برنگ کرم است. این رنگ آمیزی در اثر استحمام در آب غنی از آهن و یا مالیدن املاح آهن‌دار به پرها ایجاد می‌شود لذا به رنگ پر کرکس‌های بزرگ شده در اسارت کاملاً روشن است و چندان حنایی رنگ نیست. در هنگام پرواز پر و بال و دم طرحی شبیه به صلیب دارد و پوش‌پرهای زیر بال‌ها از شاه‌پرهای پرواز تیره‌تر هستند. پرنده‌گان نابالغ رنگی قهوه‌ای و خاکستری تیره دارند، موی پرهای ریش مانند صورتش کوتاه‌تر است. روتنه خاکستری مایل به نخودی، شکم روشن‌تر و سر و گردن قهوه‌ای تیره تا سیاه است.

³ <https://www.acopiancenter.am/boa.asp?id=58&name=BirdsofArmenia-LammergeierBeardedVulture>

زیستگاه – عادات و رفتار

هما در ارتفاعات بالای مناطق کوهستانی یافت می شود و قلمرو بسیار وسیعی دارد. بین ۱۰۰۰ تا ۴۵۰۰ متر از سطح دریا (گرچه بیشتر در ارتفاعات بالای ۲۰۰۰) زندگی می کنند، آنها غالباً در مناطق متروک مثل صخره ها، مناطقی با شیب تند، پرتگاهها یا دره های مشرف به مراتع و مراتعی که در آن حیوانات طعمه و شکارچیان آنها زندگی می کنند ساکن هستند. سکونت در چنین منطقه ای برای آنها دسترسی به بقایای طعمه های شکار شده را فراهم می کند.

تغذیه

"lammergeier" یا "quebrantahuesos" به زبان اسپانیایی، به معنی استخوان شکن است، که گویای رژیم غذایی و علت نامگذاری آنهاست. ۸۰ تا ۹۰ درصد غذای آن را استخوان های لاشه ها تشکیل می دهد. معمولاً استخوان های کوچک را می بلعد و استخوان های بزرگ را از ارتفاع زیاد بر روی تخته سنگ های مسطح پرتاب می کند تا بشکنند و از مغز استخوان آنها تغذیه می کند و این کار را تا رسیدن به نتیجه بارها تکرار می کند. گاهی از منقار برای خرد کردن استخوانها استفاده می کند. به ندرت دیده می شود که با ضربات مکرر بال، منقار یا پا به جانوران مریض یا ضعیف حمله کند.

لانه سازی – تولید مثل

تک همسر هستند. جوجه آوری از اکتبر تا جولای است. ۵۰ تا ۹۰ روز قبل از گذاشتن تخمها، جفت گیری می کنند و لانه سازی حدود ۱۱ روز قبل از تخم گذاری شروع می شود. لانه توده ای بزرگ از شاخه های کوچک همراه با استخوانها است که در غارهای مشرف به دره ها و یا فرورفتگی های واقع در دیواره های سنگی پرتگاهها و در پناه برآمدگی ها بنا می شود. در هر چرخه تولیدمثل ماده ها یک تا دو تخم بیضی کوتاه، به رنگ نخودی یا مایل به زرد، با خال های قهوه ای و ارغوانی، به ابعاد ۸۵.۶×۶۶.۱ میلی متر می گذارند، که معمولاً تنها یک تخم زنده می ماند. جوجه ها بعد از تقریباً ۵۴ تا ۶۰ روز از تخم بیرون می آیند. جوجه ها در بدو تولد پوشیده از کرک، تا حدی ناتوان و برای تغذیه به والدین وابسته هستند و در ابتدا توسط غذای نیمه هضم شده و برگردانده شده در کف آشیانه تغذیه می شوند. در حدود ۴ ماهگی (۱۰۷ تا ۱۱۷ روزگی) قادر به پرواز می شوند و لانه را ترک می کنند، ولی همچنان تا مدتی پس از آن به آشیانه مراجعت می کنند.

پراکنش

تعداد اندک مقیم مناطق کوهستانی کشور است.

تهدیدها

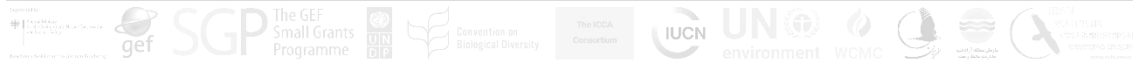
- مسمومیت با سرب (شکار با مهمات سربی و تغذیه لاشه های آلوده)
- مسمومیت غیر عمدی
- اختلالات ناشی از فعالیت های انسانی
- برخورد با کابل های برق
- آزار و اذیت مستقیم
- مسمومیت با دیکلوفناک^۴

حفاظت مشارکتی از
کرکس کوچک
جزیره قشم
www.vultures.ir

SGP/IRA/CCA-GSI-COVID/2022/08(297)

⁴ <https://www.vultures.ir/>

دال سیاه

نام انگلیسی : Cinereous vulture

نام علمی : *Aegypius monachus*

دال سیاه^۵

دالی درشت جثه با منقار بزرگ و ضخیم، بالهای بسیار بلند و پهن و دم به نسبت کوتاه و تا حدی مثلثی شکل است. نر و ماده همشکل (ماده اندکی بزرگتر) و فاقد تغییرات فصلی هستند. پرنده بالغ بدن یکدست قهوه ای تیره دارد، به جز شاهپره‌های پرواز که اندکی خاکستری تر هستند. سر و گردن بدون پر با پوستی خاکستری رنگ با ته رنگ آبی و صورتی است و در اطراف گردنش شنل قهوه ای کم‌رنگ دارد. پرنده نابالغ بسیار شبیه بالغها است ولی سر، شنل اطراف گردن و بدن سیاه‌تر دیده می‌شود.

زیستگاه – عادات و رفتار

جنگل‌ها، بوته‌ها و چمنزارها در مناطق کوهستانی و تپه‌ها زیستگاه این گونه است، و به خصوص در زیستگاه‌های خشک نیمه باز مانند علفزارهای مرتفع دیده می‌شود و اغلبا مناطق دور از مزاحمت انسانی را ترجیح می‌دهند.

⁵ www.acopiancenter.am

تغذیه

به طور عمده از لاشه‌های متوسط تا بزرگ جثه تغذیه می‌کند ولی گاهی جانوران مریض و تنها، کوچک جثه و یا آن‌هایی که به کندی حرکت می‌کنند را شکار می‌کند. در اطراف لاشه‌های بزرگ یا محل‌های تغذیه، گروه‌های کوچکی تشکیل می‌دهند. چنین گروه‌هایی به ندرت می‌توانند شامل ۱۲ تا ۲۰ کرکس باشند و در برخی گزارش‌های قدیمی آن حداکثر ۳۰ یا ۴۰ است.

لانه‌سازی – تولید مثل

کرکس سیاه بر روی درختان و گاه بر روی صخره‌ها لانه می‌سازد. مانند اکثر کرکس‌های دیگر تک همسر هستند و لانه‌ها چندین سال مورد استفاده قرار می‌گیرند. یک تخم بیضی کوتاه، به رنگ سفید یا مایل به نخودی با لک‌هایی به رنگ بلوطی قرمز، قهوه‌ای یا ارغوانی و به ابعاد ۹۰×۶۹.۷ میلی‌متر می‌گذارند. جوجه‌ها بعد از ۵۰ تا ۵۵ روز از تخم بیرون می‌آیند که در بدو تولد پوشیده از کرک، تا حدی ناتوان و برای تغذیه وابسته به والدین هستند و در ابتدا توسط غذای نیمه هضم شده و برگردانده شده در کف آشیانه تغذیه می‌شوند. در حدود ۱۰۰ روزگی قادر به پرواز می‌شوند و آشیانه را ترک می‌کنند، ولی همچنان تا حدود ۴۰ روز بعد در حواشی آشیانه باقی می‌مانند، و تا ۶ ماهگی به والدین خود وابسته‌اند.

عمدتاً به صورت انفرادی یا جفت دیده می‌شود. کرکس سیاه، زیستگاه‌های کوهستانی را برای جفت‌گیری ترجیح می‌دهند، اما می‌توان آن‌ها را در جنگل‌های انبوه، زمین‌های باز و مناطق نیمه‌بیابانی هم یافت.

لانه‌سازی معمولاً در نزدیکی محدوده دارمرز در کوهسنان‌ها رخ می‌دهد. معمولاً هر سال آشیانه سال قبلش را بازسازی و استفاده می‌کند. جوجه‌آوری از اواسط بهمن تا اوایل فروردین است. و آشیانه توده‌های حجیم از چوب‌های بزرگ با پوششی از شاخه‌های برگ‌دار و پوست درختان است که روی درختان بزرگ و منفرد و یا در لبه پرتگاه‌ها بنا می‌شود.

پراکنش

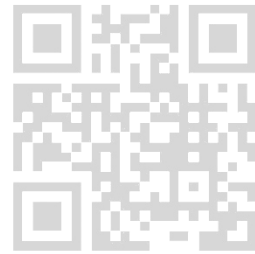
گفته میشود به صورت نسبتاً کمیاب مقیم سراسر کشور است اما بررسی‌های رادیو تله متری نشان از حضور زمستانه (مهاجر زمستانه) حداقل بخشی از جمعیت حاضر دارد.

تهدیدها

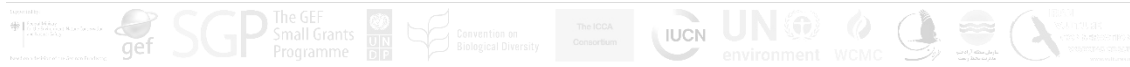
- از بین رفتن زیستگاه و تخریب لانه‌ها
- آزار و آسیب مستقیم
- استفاده از منابع بیولوژیکی (منابع غذایی) مانند شکار و به تله انداختن حیوانات
- تغییرات اقلیم که باعث ایجاد شرایط سخت آب و هوایی می شود
- مسمومیت غیر عمدی
- کمبود مواد غذایی به دلیل کاهش جمعیت سم‌داران وحشی و خانگی

حفاظت مشارکتی از
کرکس کوچک
— جزیره قشم —
www.vultures.ir

SGP/IRA/CCA-GSI-COVID/2022/08(297)

دال معمولی

نام انگلیسی : Griffon vulture

نام علمی : *Gyps fulvus*

دال معمولی^۶

دالی درشت جثه با بالهای پهن و دراز با شاهپره‌های نخستین گسترده، شبیه به انگشتانی بلند است که سری کوچک و دم‌ی کوتاه و چهار گوش دارد. کمی کوچکتر از «دال سیاه» است و نسبت به «هما» بالها و دم کوتاهتری دارد. نر و ماده هم‌شکل و فاقد تغییرات فصلی هستند. در پرنده بالغ سر و گردن با پرهای ریز و کوتاهی به رنگ سفید مات پوشیده شده و شنلی سفید در اطراف گردن دارد. بدن و پوشپره‌های بالها کرم تا قهوه‌ای مایل به زرد کمرنگ هستند و در تضاد با رنگ سیاه شاهپره‌های پرواز و پرهای دم به خوبی نمایان است. منقار زرد و قاعده نیمه نوک بالایی در اطراف سوراخ بینی سیاه است. پرنده نابالغ شبیه به پرنده بالغ است ولی رنگ کلی بدن آن قهوه‌ای تیره تر است. همچنین منقار خاکستری و شنل اطراف گردن به رنگ قهوه‌ای کمرنگ دیده می‌شود.

زیستگاه – عادات و رفتار

در مناطق مرتفع و کوهستانی، دره‌های باز و استپها و بیابانهای خشک به سر می‌برد. پرنده‌ای به نسبت اجتماعی است و در زمان تغذیه از لاشه‌ها به طور دسته‌جمعی دیده می‌شود. پروازی پر تحرک با بال‌زدن‌های قوی و آرام دارد. با بالهایی باز و بالاتر از سطح بدن بال‌بازروی می‌کند و هنگام پرواز گردن بلندش را به طور کامل به داخل شنل گردنی سفیدش فرو می‌برد.

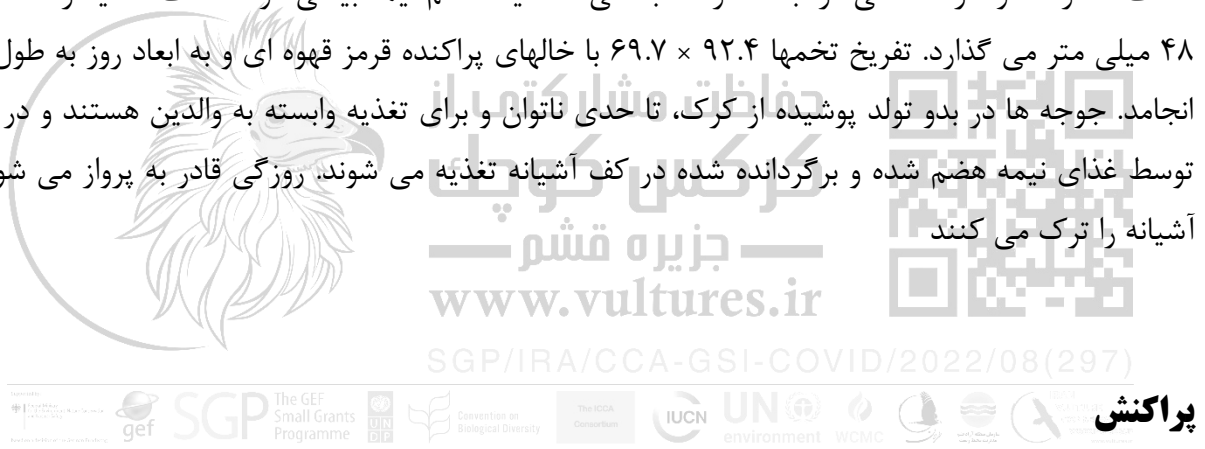
⁶ www.acopiancenter.am

تغذیه

گوشتخوار و لاشه خوار هستند ، به طور معمول از بافت‌های نرم (ماهیچه ها و احشا) لاشه‌های پستانداران متوسط تا بزرگ، و گاهی گاوها و گوسفندهای زخمی یا ضعیف تغذیه می‌کنند. به دلیل داشتن گردن دراز به راحتی می‌تواند به قسمت‌های مختلف بدن لاشه دسترسی پیدا کند.

لانه‌سازی – تولید مثل

جوجه آوری از اواخر بهمن تا اواسط اسفند و با تشکیل کلنیهای کوچک در پرتگاهها و دره های دارای بیرون زدگیهای صخره ای آغاز می شود. تک همسر است و آشیانه اش توده مسطحی از شاخه ها و ساقه هاست که در شکاف صخره ها و غارها، گاهی در لبه صخره ها بنا می کند. یک تخم نیمه بیضی کوتاه، صاف، سفید رنگ، ۵۴ تا ۴۸ میلی متر می گذارد. تفریح تخمها ۹۲.۴ × ۶۹.۷ با خالهای پراکنده قرمز قهوه ای و به ابعاد روز به طول می انجامد. جوجه ها در بدو تولد پوشیده از کرک، تا حدی ناتوان و برای تغذیه وابسته به والدین هستند و در ابتدا توسط غذای نیمه هضم شده و برگردانده شده در کف آشیانه تغذیه می شوند. روزگی قادر به پرواز می شوند و آشیانه را ترک می کنند

به صورت پراکنده مقیم رشته کوه‌های مهم کشور از آذربایجان در شمال غرب تا رشته کوه‌های البرز، ارتفاعات استان خراسان، رشته کوه‌های زاگرس، بلندی‌های استان کرمان و کوه‌های مکران تا مرز پاکستان است.

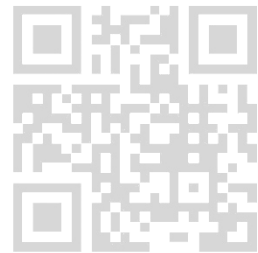
تهدیدها

به دلیل دامنه وسیع زادآوری و جمعیت زیاد ، جمعیت کرکس معمولی در سطح جهان تهدید نمی‌شود. با این حال، با تهدیدهای روبروست ، از جمله قرار دادن لاشه مسموم توسط دامداران (برای کنترل جمعیت حیوانات درنده). داروهای مورد استفاده برای کشاورزی و دامپروری، که از طرفی دیگر باعث می‌شود حیوانات اهلی کمتری بمیرند و فرصت‌های تغذیه کمتری برای کرکس‌ها به وجود می‌آورد.

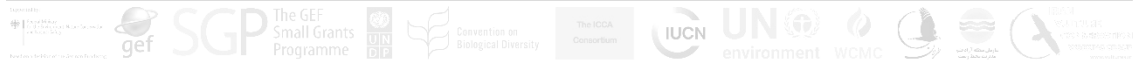
- مسمومیت
- کمبود غذا با کاهش جمعیت سم داران اهلی و وحشی
- برق گرفتگی در اثر برخورد با کابل های برق
- آزار و اذیت مستقیم
- نابودی زیستگاه و تخریب لانه‌ها^۷

حفاظت مشارکتی از
کرکس کوچک
— جزیره قشم —
www.vultures.ir

SGP/IRA/CCA-GSI-COVID/2022/08(297)

حفاظت مشارکتی از
کرکس کوچک
— جزیره قشم —
www.vultures.ir

SGP/IRA/CCA-GSI-COVID/2022/08(297)

گردآوری و تالیف: علیرضا هاشمی - آیدا کریمی

ویراستار علمی: آیدا کریمی

با تشکر از خانم مهسا هاشمی به جهت همکاری در گردآوری و تدوین متون

⁷ <https://www.vultures.ir/>